

MARCIN KOŁODZIEJ*

Godność człowieka a ubezwłasnowolnienie seniora

Human Dignity versus Incapacitation of Senior Citizens

Abstrakt

W polskim systemie prawnym godność człowieka stanowi wartość limitującą stosowanie wszelkich norm. Jest ona przyrodzona i niezbywalna, dlatego jej poszanowanie oraz ochronę uznaje się za jeden z istotnych obowiązków władz publicznych. Obok niej w ustawodawstwie polskim funkcjonuje także instytucja ubezwłasnowolnienia należąca do najpoważniejszych form ingerencji prawnej w sferę elementarnych praw człowieka. Artykuł ma na celu zestawienie w kontekście filozoficzno-teologiczno-prawnym godności człowieka jako wartości konstytucyjnej z instytucją ubezwłasnowolnienia stosowaną w odniesieniu do seniorów. W ocenie dopuszczalności i zasadności zastosowania ubezwłasnowolnienia w konkretnym przypadku niezmiennie musi zostać wzięta pod uwagę wartość, jaką jest godność człowieka.

Słowa kluczowe: godność człowieka, opieka nad seniorami, polski system prawny, ubezwłasnowolnienie

Abstract

In the Polish legal system, human dignity is the limiting value in applying all norms. Dignity is intrinsic and inalienable. Therefore, respecting and protecting human dignity are considered fundamental duties of public authorities. At the same time, Polish legislation features an institution of incapacitation, which is among the most severe forms of legal interference in the sphere of fundamental human rights. Taking in a broader, philosophical-theological-legal perspective, this article seeks to juxtapose human dignity as a constitutional value against the institution of incapacitation concerning senior citizens. Even if necessity sometimes requires that institution of incapacitation be used, the value of human dignity should be taken into account when assessing the admissibility and lawfulness of its use in particular cases.

Keywords: human dignity, care of senior citizens, Polish legal system, incapacitation

* Ks. dr Marcin Kołodziej – Ośrodek Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce, Polska Akademia Umiejętności; e-mail: ks.marcin.kolodziej@archidiecezja.wroc.pl, ORCID: 0000-0001-8875-7582.

Wstęp

W art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ustawodawca zaznaczył, że godność człowieka – jako wartość limitująca stosowanie wszelkich norm – jest przyrodzona, niezbywalna, stanowi źródło wolności i praw¹. Ma także charakter nienaruszalny, a jej poszanowanie oraz ochronę uznaje się za jeden z istotnych obowiązków władz publicznych. W polskim systemie prawnym wszystkie prawa i wolności człowieka związane są zatem z ludzką godnością². Determinuje ona nie tylko wizję człowieka na gruncie prawa, ale jest także przedmiotem zainteresowania filozofii kultury i teologii³. Z tej racji warto zastanowić się nad zasadnością obecności instytucji ubezwłasnowolnienia w polskim systemie prawnym w szerszym kontekście filozoficzno-teologiczno-prawnym⁴.

Instytucja ubezwłasnowolnienia była przedmiotem zainteresowania społeczności ludzkiej od wieków⁵. Często przywołuje się przypadek filozofa greckiego Sofoklesa, który żył na przełomie V i IV wieku przed Chr. Miał blisko 90 lat, kiedy trafił przed trybunał w Atenach jako pozwany. Jego synowie domagali się uznania go za niepoczytalnego, ponieważ chcieli stać się właścicielami majątku, którym dotychczas dysponował ich ojciec. Aby uznać kogoś za niepoczytalnego należało przedstawić – zgodnie z przewidzianą wówczas przez sąd procedurą – wiarygodne dowody potwierdzające, że pozwany ma poważne problemy w korzystaniu z pełni władz umysłowych. Synowie Sofoklesa jako argument podali, że ich ojciec trwoni majątek. Skład orzekający oddalił wniosek strony powodowej, gdyż na potwierdzenie swojej poczytalności pozwany przedstawił trybunałowi dopiero co napisaną tragedię *Edyp w Kolonie*⁶. Współcześnie niektó-

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483); por. S. Zieliński, *Rozumienie godności człowieka i jej znaczenie w procesie stanowienia i stosowania prawa. Propozycja testu zgodności regulacji prawnych z zasadą godności człowieka*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 4 (153), s. 107.

² P. Polak, J. Trzciniński, *Konstytucyjna zasada godności człowieka w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. 40, s. 257.

³ T. Chauvin, *Godność człowieka jako źródło podmiotowości prawnej i granica władzy*, <https://www.edukacjaprawnicza.pl/godnosc-czlowieka-jako-zrodlo-podmiotowosci-prawnej-i-granica-wladzy/> (dostęp: 28.09.2022).

⁴ I. Markiewicz, J. Heitzman, A. Pilszyk, *Ubezwłasnowolnienie – instytucja wciąż potrzebna?*, „Psychiatria” 2014, t. 11, nr 4, s. 203.

⁵ M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora. Ograniczenie czy pomoc?*, „Kość i Prawo” 2022, t. 11, nr 1, s. 27.

⁶ J. Rominkiewicz, *Niepoczytalność i jej skutki w prawie ateńskim*, w: *Niepoczytalność i jej skutki w prawie ateńskim*, w: *Studia historycznoprawne*, red. A. Konieczny, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 31; L.K. Paprzycki, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty postępowania cywilnego w przedmiocie ubezwłasnowolnienia – zagadnienia prawne*, w: *Psychologiczne i interdyscyplinarne problemy w opiniodawstwie sądowym w sprawach cywilnych*, red. J.M. Stanik, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 90–91; R. Rybski, *Konstytucyjny status osób*

re elementy procedury zostały poddane modyfikacji, inne natomiast nie uległy zasadniczej zmianie. W sądach orzekających w tego typu sprawach nie tylko bierze się pod uwagę stanowisko psychologa, ale niejednokrotnie wykorzystuje się także opinią biegłych w zakresie psychiatrii lub neurologii. Z drugiej zaś strony w przedmiotowym zagadnieniu nie zmieniło się wiele, ponieważ nadal kolegium sędziowskie sądu okręgowego, pozbawione odpowiedniej wiedzy, a wsparte jedynie opiniami specjalistów, decyduje czy dana osoba może samodzielnie kierować swoimi sprawami, czy też nie⁷.

Niniejsze przedłożenie, stosując jako punkt wyjścia fundamentalną kategorię prawną⁸, jaką jest godność człowieka, odnosi się do instytucji ubezwłasnowolnienia widzianej w perspektywie filozoficzno-teologicznej z ukierunkowaniem na normy prawa polskiego. W opracowaniu zostanie dokonana ocena, czy przedmiotowa instytucja prawna jest przydatna oraz bezpieczna. Podmiotem biernym niniejszej refleksji są seniorzy, do których w znacznym stopniu odnosi się ubezwłasnowolnienie.

Godność człowieka jako wartość konstytucyjna

Pojęcie godności na gruncie dociekań naukowych może być rozumiane wieloznacznie, stąd jest konieczne przedmiotowe doprecyzowanie. O godności człowieka mówi się w kontekście poczucia jego własnej wartości, a także wewnętrznego przekonania człowieka o jego moralności, opisanego przez niego stanowiska czy też własnego nazwiska. W perspektywie ubezwłasnowolnienia godność człowieka jawi się przede wszystkim jako nadrzędna wartość konstytucyjna. Marek Piechowiak, dokonując podziału znaczeń tego terminu w aspekcie jurydycznym, wskazał na jego cztery rodzaje: godność osobistą, osobowościową, ugruntowaną w okolicznościach życia oraz osobową. W przedmiotowych rozważaniach najbardziej intuicyjnym typem będzie godność osobista, na którą składa się dobre imię, honor, poczucie własnej wartości i szacunek do samego siebie⁹. Thomas Hobbes spoglądał na godność osobistą jako na „publiczną wartość człowieka, która jest wartością, jaką mu przypisuje

ubezwłasnowolnionych, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2015, s. 27; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 28.

⁷ L.K. Paprzycki, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty...*, s. 91; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 28.

⁸ P. Polak, J. Trzeciński, *Konstytucyjna zasada godności...*, s. 257.

⁹ M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka – Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999, s. 343.

państwo i społeczność, jest tą wartością, którą ludzie nazywają dostojeństwem¹⁰. Inni autorzy wskazują, że w doktrynie i orzecznictwie jest ona rozumiana jako sfera osobowości, którą kształtuje szereg okoliczności zewnętrznych, a przejawia się w poczuciu własnej wartości konkretnego człowieka oraz szacunku, jakiego oczekuje on ze strony innych ludzi. Przedmiotowa godność to zatem wewnętrzne przekonanie człowieka o jego moralnym nieposzlakowaniu, a także oczekiwanie czci „jako wyrazu pozytywnego ustosunkowania się innych ludzi do jego wartości osobistej i społecznej”¹¹.

Fundamentem tak rozumianej godności jest filozoficzne pojęcie osoby. Mieczysław Albert Krąpiec, filozof neotomistyczny, wskazał, że „każdy byt osobowy ma swą podmiotowość i wsobność, cechy akcentujące autonomiczność, niepodzielenie, odrębność wewnętrzną, prawdę (racjonalność) i dobro”¹². Dlatego człowiek przez wolne akty decyzyjne może zmieniać siebie, swoje otoczenie, a nawet bieg historii. Jest on także najwyższym szczytem formacji bytowej, „który jest zdolny powiedzieć o sobie «ja», poznać siebie, swoje czyny i cel życia”¹³. Zofia Zdybicka, z tej samej szkoły filozoficznej, zauważyła, że tylko człowiek „w swoją ontyczną strukturę ma wpisana otwartość na drugie «ty» osobowe i ostatecznie na «Ty» osoby Absolutu – Boga”. Ten rys nie jest cechą zmienną, przypadkową czy uwarunkowaną historycznie, ponieważ „stanowi właściwość zakorzenioną w samej naturze osobowego bytu, jednocześnie doskonaląc go”¹⁴. W ocenie Józefa Wróbla, teologa moralisty, godność człowieka literalnie koncentruje się głównie na sferze biologicznej i związanych z nią procesach. Życie to cecha określonej grupy bytów, „które charakteryzują się zdolnością do odżywiania się, wzrostu i rozmnażania”¹⁵, dlatego też w tak ujętej konwencji człowiek zajmuje w hierarchii świata biotycznego naczelną miejsce, a nawet wykracza poza ten świat ożywiony¹⁶. Władysław Tatarkiewicz, historyk filozofii, postrzegając godność człowieka w ujęciu scholastycznym Tomasza z Akwinu, wskazał, że należy widzieć ją w porządku intencjonalnym jako cel poprzedzający dzieło, a w porządku wykonawczym jako jego uwieńczenie. Toteż wartość życia ludzkiego może być rozumiana jako dar istotowo związany

¹⁰ T. Hobbes, *Lewiatan czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, tłum. Cz. Znamierowski, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2005, s. 167–168.

¹¹ S. Zieliński, *Rozumienie godności człowieka...*, s. 109.

¹² M.A. Krąpiec, *Ja – człowiek*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005, s. 401.

¹³ Tamże, s. 127.

¹⁴ Z. Zdybicka, *Człowiek i religia*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1977, s. 307.

¹⁵ J. Wróbel, *Wielka encyklopedia nauczania Jana Pawła II*, Wydawnictwo Polwen, Radom 2006, s. 119.

¹⁶ J. Prejzner, *Kościół wobec seniorów i niepełnosprawnych. Aspekt pastoralny*, w: *Seniorzy – drogą Kościoła*, red. M. Kołodziej, B. Mitkiewicz, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2020, s. 13.

z Bogiem – dawcą życia¹⁷. Zgodnie z tym ujęciem II Sobór Watykański w konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* zauważył, że „na obliczu każdego człowieka rozbliska coś z chwały Bożej, godność każdego człowieka wobec Boga stoi u podstaw godności człowieka wobec innych ludzi” (nr 29). Podobnie teolog Joseph Ratzinger, analizując wartość życia ludzkiego stwierdził, że „kiedy traktuje się je tylko jako rzeczywistość biologiczną, staje się przedmiotem kalkulacji przewidywalnych skutków działania [...]. W każdym człowieku – małym czy wielkim, słabym czy mocnym, użytecznym bądź pozornie nieużytecznym – należy widzieć obraz Boga”¹⁸. W ocenie Sebastiana Zielińskiego godność człowieka może być warunkowana historycznie i kulturowo. Jej zakres i charakter są zależne od psychiki i osobowości każdego człowieka, jak również zaakceptowanego przez niego systemu wartości, środowiska życia i pozycji społecznej, jaką zajmuje lub do jakiej aspiruje. Godność osobista może zostać naruszona przez działanie innego podmiotu, którego skutkiem będzie zmiana postrzegania danego człowieka jako kogoś gorszego, a w konsekwencji potraktowanie go w sposób nienależyty. Dlatego też w orzecznictwie godność osobista człowieka jest przywoływana najczęściej w kontekście naruszenia dóbr osobistych¹⁹.

Prawo polskie prezentuje pewien obiektywny system wartości. Trudno precyzyjnie określić hierarchię tych wartości, niemniej jednak kluczowe miejsce należy przypisać godności człowieka, jak również dobru wspólnemu, demokratycznemu państwu prawnemu i sprawiedliwości społecznej. W art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej prawodawca określił przesłanki pozwalające na wprowadzenie ograniczeń w korzystaniu z konstytucyjnych wolności i praw. Wartościami uzasadniającymi ingerencję w wolności i prawa są: bezpieczeństwo publiczne, porządek publiczny, ochrona środowiska, zdrowia i moralności publicznej oraz wolności i prawa innych osób. Nie odnosi się to jednak do godności człowieka, która podlega ochronie bezwzględnej²⁰. Godność człowieka jest naczelnym pojęciem, determinującym wizję człowieka w wielu porządkach prawnych. Nie można odwołać się do niej w związku z doświadczeniem, ponieważ nie należy ona do kategorii badanych i wyjaśnianych na poziomie empirycznym. Określa się ją natomiast w refleksji, która ma za zadanie wyjaśnić specyficzny status bytowy człowieka, jego zachowania oraz

¹⁷ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, s. 274–277.

¹⁸ J. Ratzinger, *Czternaście encyklik Jana Pawła II*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2003, nr 9, s. 22.

¹⁹ S. Zieliński, *Rozumienie godności człowieka...*, s. 109.

²⁰ Por. P. Polak, J. Trzciniński, *Konstytucyjna zasada godności...*, s. 258.

postawę w stosunku do innych ludzi: „jest to normatywne ujęcie godności i to na nim zbudowany jest porządek prawny”²¹.

Ubezwłasnowolnienie jako instytucja prawna

Filozofowie wypowiadając się na temat godności osoby ludzkiej, wskazywali na jej zasadnicze źródła i opisywali ją w trzech zasadniczych aspektach: sakralno-metafizycznym, aksjologicznym oraz normatywnym, natomiast systemy prawne korzystały z instrumentów prawnych, które miały na celu wprowadzenie pewnych ograniczeń w działaniu wobec osób dotkniętych chorobą lub starością²². W prawie rzymskim nie istniała wprawdzie formalna instytucja ubezwłasnowolnienia, ale obecne było rozróżnienie z jednej strony na zdolność bierną, czyli zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków cywilnoprawnych, z drugiej zaś na zdolność czynną, czyli zdolność do samodzielnego składania oraz przyjmowania oświadczeń woli – samodzielnego, czynnego uczestnictwa w obrocie prawnym²³. Jeżeli chodzi o zdolność do czynności prawnych, to była ona uzależniona od naturalnych właściwości psychofizycznych konkretnej osoby, to znaczy wieku oraz jej stanu umysłowego. Obok tego w prawie rzymskim funkcjonowała odrębna norma, zgodnie z którą można było zastosować wobec danej osoby ograniczenie w działaniu. Wiązało się to np. z koniecznością udowodnienia marnotrawstwa, czyli trwonienia majątku własnego lub odziedziczonego po przodkach²⁴.

Podział na zdolność bierną i czynną jest dobrze znany na gruncie prawa polskiego. Pierwsze przepisy o ubezwłasnowolnieniu występują w dekrecie Prawo osobowe wydanym w 1945 roku przez Prezydium Krajowej Rady Narodowej²⁵. Mowa w nim o zdolności prawnej, którą nabywało się z chwilą urodzenia (art. 2 § 2). Określona na mocy tego dekretu zdolność do działań prawnych mogła

²¹ T. Chauvin, *Godność człowieka...*

²² E. Podrez, *O godności – zalety i braki naszego myślenia*, w: *Badania nad embrionami ludzkimi w świetle etyki i prawa*, red. E. Podrez, T. Stawecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 89; T. Chauvin, *Godność człowieka...*; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 28.

²³ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 114; F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 177; M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Prawo w Działaniu” 2014, t. 17, s. 7; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 29.

²⁴ W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie...*, s. 114; M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 7; K. Zaradkiewicz, *Ubezwłasnowolnienie – perspektywa konstytucyjna a instytucja prawa cywilnego*, w: *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014, s. 193.

²⁵ M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 29.

zostać przez sąd ograniczona całkowicie lub częściowo (art. 3 § 1). Ubezwłasnowolnieniu całkowitemu podlegały osoby, które ukończyły siódmy rok życia, jeśli w wyniku choroby psychicznej lub niedorozwoju psychicznego nie były zdolne do prowadzenia swoich spraw (art. 5 § 1). Natomiast ubezwłasnowolnić częściowo można było osoby pełnoletnie z trzech kategorii. Do pierwszej z nich należy osoba, która wymaga ochrony z powodu choroby psychicznej lub niedorozwoju psychicznego, a nie zachodziła konieczność, aby ubezwłasnowolnić ją całkowicie. Do drugiej kategorii należały osoby, które z powodu marnotrawstwa narażały siebie lub rodzinę na niebezpieczeństwo niedostatku. Trzecia kategoria odnosiła się do osób, które z powodu nałogowego pijaństwa lub narkomanii narażały siebie lub rodzinę na niebezpieczeństwo niedostatku albo wymagały pomocy do prowadzenia swoich spraw, albo zagrażały bezpieczeństwu innych osób (art. 6). Ubezwłasnowolniony całkowicie otrzymywał przedstawiciela ustawowego w osobie opiekuna, ubezwłasnowolniony częściowo – kuratora (art. 5 § 2 i art. 6 § 3).

Instytucję ubezwłasnowolnienia przewidziano także w ustawie z 1950 roku o przepisach ogólnych prawa cywilnego²⁶. Mowa w niej o zdolności prawnej należnej osobie od momentu jej urodzenia (art. 6 § 1). Zdolność ta mogła zostać ograniczona przez zastosowanie ubezwłasnowolnienia całkowitego albo częściowego. W stosunku do przepisów z 1945 roku podwyższono wiek osoby, do której odnosiła się przedmiotowa instytucja. Na podstawie norm z 1950 roku można było ubezwłasnowolnić osobę, która ukończyła 13. rok życia (art. 9 § 1). Pozostałe zapisy co do kategorii osób ubezwłasnowolnionych oraz ich przedstawicieli ustawowych zostały utrzymane bez zmian (art. 9–10).

Szczegółowe regulacje co do trwałego pozbawienia lub ograniczenia zdolności do czynności prawnych osób dorosłych lub osób powyżej 13. roku życia zawarte są w Kodeksie cywilnym (dalej: k.c.)²⁷ oraz Kodeksie postępowania cywilnego (dalej: k.p.c.)²⁸. Oba dokumenty pochodzą z 1964 roku, a przewidziana w nich procedura ubezwłasnowolnienia całkowitego i częściowego była postrzegana jako pomoc dla osoby, która „wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swym postępowaniem” (art. 13 § 1 k.c.)²⁹. Przyczyny uzasadniające orzeczenie ubezwłasnowolnienia muszą

²⁶ Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. z 1950 r. Nr 34, poz. 311).

²⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1740).

²⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1575); por. L.K. Paprzycki, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty...*, s. 92; M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 8; R. Rybski, *Konstytucyjny status...*, s. 24.

²⁹ Por. M. Paško, *Instytucja ubezwłasnowolnienia w polskim systemie prawnym*, <https://www.edukacjaprawnicza.pl/instytucja-ubezwlasnowolnienia-w-polskim-systemie-prawnym/> (dostęp: 28.09.2022); M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 30.

istnieć w dacie orzekania o ubezwłasnowolnieniu, jednak ubezwłasnowolnienie osoby jest możliwe także w sytuacji poprawy jej stanu zdrowia, jeśli ma ona nietrwały charakter³⁰. Tak jak w dekrete z 1945 roku na skutek orzeczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego osoba, której dotyczył wniosek otrzymuje opiekuna prawnego. W przypadku ubezwłasnowolnienia częściowego sąd ustanawia kuratora (art. 13 § 2 i art. 16 § 1-2 k.c.)³¹.

Akceptowalność instytucji ubezwłasnowolnienia

W ocenie Tatiany Chauvin rozwój filozofii kultury zachodniej pozwolił spojrzeć na ten problem akceptowalności ubezwłasnowolnienia z perspektywy godności człowieka rozpatrywanej jako normatywnego wyrazu określonej koncepcji antropologicznej, inspirowanej nade wszystko Powszechną deklaracją praw człowieka (dalej: p.d.p.cz.)³². Dokument ten – zdaniem sygnatariuszy – ma być postrzegany jako wspólny standard (ang. *common standard*, franc. *l'ideal commun*) dla wszystkich ludów i narodów w zapewnieniu każdej osobie ludzkiej poszanowania jej przyrodzonych praw i wolności (wstęp p.d.p.cz.). Wynikają one z tego, że „istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach. Są one obdarzone rozumem i sumieniem oraz powinny postępować w stosunku do siebie wzajemnie w duchu braterstwa” (art. 1 p.d.p.cz.). Podobnie wśród przyrodzonych praw wypunktowanych w deklaracji znalazła się godność każdej osoby ludzkiej. Jej uznanie stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie. Dlatego istotne jest, aby także godność człowieka była należycie chroniona przez przepisy prawne (wstęp p.d.p.cz.).

W dyskusji nad ubezwłasnowolnieniem seniorów warto przywołać dokument przyjęty 13 grudnia 2006 roku przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, czyli Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych³³. W dniu 30 marca 2007 roku została ona podpisana również przez Polskę, a 15 czerwca

³⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 12 listopada 1956 r., III CR 440/56, OSNCK 1957, nr 4, poz. 115, Legalis nr 179307; por. M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 30.

³¹ Por. R. Rybski, *Konstytucyjny status...*, s. 24; M. Duś, *Stosowanie instytucji ubezwłasnowolnienia w polskim systemie prawnym*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2016, nr 6 (28), s. 102; B. Czech, *Ubezwłasnowolnienie*, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 367-729*, red. K. Piasecki, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 608; M. Gutowski, *Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych*, w: *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do art. 1-352*, red. M. Gutowski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018, s. 150; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 30.

³² Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, Powszechna deklaracja praw człowieka, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp: 28.09.2022); T. Chauvin, *Godność człowieka...*

³³ Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169).

2012 roku ratyfikowana. Uwagę zwraca w niej zmiana nazewnictwa. Dotychczas używano zwykle określenia „osoba niepełnosprawna”, natomiast w wymienionej konwencji wprowadzona została nowa forma – „osoba z niepełnosprawnością”. Zmiana ta wyraźnie wskazuje, że nie są to określenia tożsame, a autorzy dokumentu celowo chcieli podkreślić niezbywalną godność osobistą ludzi chorych. Można to jednak zauważyć tylko w oryginale anglojęzycznym³⁴. W polskiej wersji językowej nadal jest mowa o osobie niepełnosprawnej, czyli definiuje się ją przez jej niepełnosprawność, podczas gdy oryginalne sformułowanie umiejscawia niepełnosprawność tylko jako jedną z cech takiej osoby. Dlatego słusznym wydaje się postulat, aby o osobach chorych mówić zawsze z zastosowaniem przyimka „z”. Wówczas, nawet biorąc pod uwagę ich ograniczenia, zachowa się podmiotowe i wielowymiarowe podejścia do każdej osoby ludzkiej³⁵. Należy o tym pamiętać również w kontekście instytucji ubezwłasnowolnienia.

Obecnie na poziomie ustawodawstwa w krajach demokratycznych nikt nie podważa nadrzędnego charakteru godności człowieka wobec jego pozostałych praw, a świadomość godności innych i szacunek dla cudzej godności uznaje się za element definicyjny kanonu człowieka nowoczesnego³⁶. Dlatego na akceptowalność instytucji ubezwłasnowolnienia należy spojrzeć w szerszym ujęciu. Źródłem do dyskusji nad jej dopuszczalnością – obok przywołanej powyżej Powszechnej deklaracji praw człowieka – jest przede wszystkim art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W komentarzu do ustawy zasadniczej Leszek Bosek podkreślił za Marią Ossowską, że na godność ludzką patrzy się, jak na pojęcie elementarne, które zostało określone w kulturze europejskiej, opartej na filozofii greckiej i judeochrześcijańskiej. Ten termin sam w sobie jest dużo starszy od praw człowieka, uważa się go za „filar myślenia alternatywnego względem utilitaryzmu”³⁷. Zdaniem powyższego komentatora godność człowieka jawi się jako synonim podmiotowości człowieka³⁸. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 30 września 2008 roku orzekł, że „potwierdzenie niezbywalnej godności człowieka jako zasady konstytucyjnej oraz prawa podmiotowego każdej jednostki ludzkiej – niezależnie od jej kwalifikacji czy stanu psychiczno-fizycznego oraz

³⁴ The United Nations General Assembly, Convention on the Rights of Persons with Disabilities, <https://bip.brpo.gov.pl/en/content/convention-rights-persons-disabilities> (dostęp: 28.09.2022).

³⁵ M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, *Instytucja ubezwłasnowolnienia w perspektywie unormowań Konstytucji RP oraz konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2008, t. 40, s. 152; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 31.

³⁶ J. Zajadło, *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, z. 2, s. 103; T. Chauvin, *Godność człowieka...*

³⁷ L. Bosek, *Komentarz do art. 30*, w: *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 722; M. Ossowska, *Normy moralne. Próba systematyzacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 34–35, 50–74, 231–232.

³⁸ L. Garlicki, *Komentarz do artykułu 30*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 9–11, 13; L. Bosek, *Komentarz do art. 30...*, s. 743.

aktualnej sytuacji życiowej – stanowi podstawę uznania jego podmiotowości”³⁹. W konsekwencji przepis ten – jak można wnioskować – zakazuje depersonifikacji człowieka⁴⁰, a tym bardziej pozbawiania go zdolności prawnej, którą należy widzieć jako podmiotowość w stosunkach cywilnoprawnych. Z tego powodu Bosek krytycznie ocenił argumentację zawartą w uzasadnieniu Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 28 maja 1997 roku⁴¹, z którego wynika, że „nie można utożsamiać zdolności prawnej określonej w art. 8 k.c. z podmiotowością prawną w całym systemie prawa. Podmiotowość prawna przynależna jest każdemu człowiekowi”⁴².

Krytyczne spojrzenie na ubezwłasnowolnienie seniora

W literaturze prawnej ubezwłasnowolnienie całkowite lub częściowe jest rekomendowane pozytywnie jako instytucja mająca za zadanie ochronę osób, które nie są w stanie kierować swoim postępowaniem wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych (art. 13 § 1 k.c.)⁴³. Obiektywnie potrzebują one pomocy, aby należycie prowadzić swoje sprawy. Lech Krzysztof Paprzycki stał na stanowisku, że ubezwłasnowolnienie jest możliwe tylko w sytuacjach, w których „niepodjęcie tego rodzaju decyzji musiałyby prowadzić do uszczerbku w interesach takiej osoby. Nie ma bowiem żadnej wątpliwości co do tego, że ubezwłasnowolnienie może nastąpić wyłącznie w interesie osoby, która ma być ubezwłasnowolniona”⁴⁴. Autor ten bronił ubezwłasnowolnienia i przypominał, że z uwagi na przepisy szczegółowo podane w Kodeksie cywilnym, jak również w Kodeksie postępowania cywilnego ubezwłasnowolnienie jest dopuszczalne tylko w sytuacji, gdy wymaga to konieczności w odniesieniu do konkretnej osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie oraz w odniesieniu do konkretnych spraw, które są lub mogą być prowadzone przez tę osobę⁴⁵. Jeśli sytuacja życiowa danej osoby

³⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126, Legalis nr 106699; Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2015 r., SK 20/14, OTK ZU 7A/2015, poz. 115, Legalis nr 1342098.

⁴⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 października 2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002, nr 5, poz. 65, Legalis nr 55388; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009, nr 7, poz. 108, Legalis nr 159125.

⁴¹ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19, Legalis nr 10361.

⁴² L. Bosek, *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012, s. 297–300; L. Bosek, *Komentarz do art. 30...*, s. 743.

⁴³ Por. M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 32.

⁴⁴ L.K. Paprzycki, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty...*, s. 93.

⁴⁵ Tamże, s. 92; por. M. Domański, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 8; R. Rybski, *Konstytucyjny status...*, s. 24.

jest ustabilizowana na tyle, że zapewniono jej dostateczną opiekę faktyczną, nie zachodzi potrzeba podejmowania żadnych dodatkowych działań wymagających ustanowienia opieki prawnej⁴⁶.

Obok tego stanowiska można spotkać się z głosami dużo bardziej krytycznymi. Na szczególną uwagę zasługuje opracowanie przygotowane przez Helsińską Fundację Praw Człowieka *Ubezwłasnowolnienie w świetle konstytucyjnych i międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka*⁴⁷. Jego autorzy przekonują, że ubezwłasnowolnienie pociąga za sobą liczne ograniczenia w korzystaniu z praw i wolności przynależnych każdemu człowiekowi, dlatego tę instytucję prawną należy rozpatrywać dwustronnie. Z jednej strony zasady wyrażone w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zwłaszcza w art. 30, dostarczają argumentów, które każą uznać instytucję ubezwłasnowolnienia za niekonstytucyjną, z drugiej strony „w sytuacji, gdy nie uznaje się za usprawiedliwiony poglądu o całkowitej niezgodności ubezwłasnowolnienia z ustawą zasadniczą, wartości konstytucyjne muszą być brane pod uwagę podczas oceny dopuszczalności i zasadności zastosowania tej instytucji w konkretnym przypadku”⁴⁸. Autorzy powyższego opracowania w ramach dyskusji nad przedmiotowym zagadnieniem bronią swojego zdania o niekonstytucyjności ubezwłasnowolnienia. Dla potwierdzenia stawianych przez siebie tez powołują się na wyroki Trybunału Konstytucyjnego. W uzasadnieniu wyroku z 7 marca 2007 roku sąd ten stwierdził, że ubezwłasnowolnienie pociąga za sobą naruszenie prawa do wolności, prawa do wolności osobistej, jak również prawa do prywatności w aspekcie prawa do niezależności w podejmowaniu decyzji i decydowania o swoim życiu osobistym⁴⁹, natomiast „ingerencja w te prawa nie spełnia wymogu proporcjonalności ograniczeń w korzystaniu z konstytucyjnych wolności i praw określonego w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP”⁵⁰. Kolejny krytyczny wyrok w stosunku do ubezwłasnowolnienia został wydany 6 listopada 2007 roku. Wskazano w nim, że

⁴⁶ L.K. Paprzycki, *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty...*, s. 93; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 32.

⁴⁷ Dokument został opracowany na zlecenie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w ramach Programu Spraw Precedensowych HFPC. Autorem jest Jarosław Jagur, który przygotował go pod nadzorem merytorycznym Doroty Pudzianowskiej i przy współudziale Marcina Szweda.

⁴⁸ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Ubezwłasnowolnianie w świetle konstytucyjnych i międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka*, s. 8, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/08/policy_paper_ubezw%C5%82anowolnienie_FIN_PDF.pdf (dostęp: 28.09.2022).

⁴⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2007 r., K 28/05, OTK-ZU 2007, nr 3A, poz. 24, Legalis nr 80542.

⁵⁰ K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2014, s. 106; M. Zima-Parjaszewska, *Artykuł 12 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami a ubezwłasnowolnienie w Polsce*, w: *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014, s. 137; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Ubezwłasnowolnianie...*, s. 8.

choć [...] instytucja ubezwłasnowolnienia została pomyślana przez ustawodawcę jako forma ochrony prawnej osób niepełnosprawnych intelektualnie, to jednak pełen krzywdzących stereotypów sposób traktowania osób niepełnosprawnych może prowadzić do nadużywania tego narzędzia prawnego z naruszeniem podstawowych standardów ochrony praw osób niepełnosprawnych wynikających także z wiążących Polskę aktów prawa międzynarodowego⁵¹.

Osoby, których dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie powinny być postrzegane jako autonomiczne i równouprawnione podmioty wolności i praw. Stwierdził to Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 28 czerwca 2016 roku zaznaczając, że osoby z ograniczeniami w funkcjonowaniu nie powinny być zastępowane w podejmowaniu decyzji, ale należy udzielić im maksymalnego wsparcia, z uwzględnieniem ich indywidualnego stanu i ograniczeń, aby podejmowane decyzje opierały się na ich preferencjach. Oczywiście takie osoby wymagają pomocy, czy to przy interpretacji, czy przy zakomunikowaniu decyzji, ale – zdaniem sądu – to osoba z niepełnosprawnością powinna być maksymalnie zaangażowana w proces podejmowania decyzji, nie zaś zupełnie zastąpiona przez opiekuna⁵².

W związku z powyższym Helsińska Fundacja Praw Człowieka zdecydowała się przedstawić swoje postulaty dla ustawodawcy. Pierwszy z nich dotyczy konieczności zmiany obecnego kształtu instytucji ubezwłasnowolnienia. W tym celu fundacja rekomenduje przygotowanie takich regulacji, które aktualne przepisy prowadzące do pozbawienia lub ograniczenia zdolności do czynności prawnych, zastąpią rozwiązaniami w lepszym stopniu zapewniającymi wsparcie w samodzielnym korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych przez osoby z niepełnosprawnościami. Ponadto przyszłe regulacje powinny przewidywać system, który umożliwi dokonanie indywidualnie dopasowanej i proporcjonalnej reakcji na potrzeby konkretnej osoby. Nowe normy prawne powinny być oparte na poszanowaniu godności, autonomii i swobody działania osób z niepełnosprawnościami. W propozycjach fundacji nie zabrakło rekomendacji dla sądów, aby obecne przepisy dotyczące ubezwłasnowolnienia stosowały w zgodzie z krajowymi i międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka. Ubezwłasnowolnienie powinno być używane jako środek ostateczny, a w toku postępowania należy ocenić, czy ubezwłasnowolnienie będzie środkiem przydatnym, proporcjonalnym oraz koniecznym w odniesieniu do sytuacji konkretnej osoby, której taki wniosek dotyczy⁵³.

⁵¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 listopada 2007 r., U 8/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 121, Legalis nr 88401.

⁵² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2016 r., SK 31/14, OTK-ZU A/2016, poz. 51, Legalis nr 1461213.

⁵³ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Ubezwłasnowolnianie...*, s. 1–2.

Kolejnym ważnym głosem w dyskusji nad przyszłością ubezwłasnowolnienia jest stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich, który wielokrotnie podejmował interwencje na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz chorych psychicznie, m.in. to dzięki jego działaniom Ministerstwo Sprawiedliwości w latach 2003–2004 dokonało lustracji akt sądowych spraw o ubezwłasnowolnienie prowadzonych w latach 2001–2002. W wyniku tej kontroli stwierdzono, że nieprawidłowości w sprawach o ubezwłasnowolnienie są raczej regułą, a nie wyjątkiem⁵⁴. Dlatego też Rzecznika Praw Obywatelskich od lat postuluje wypracowanie nowej formy prawnej⁵⁵. W opinii przesłanej w lipcu 2018 roku do Przewodniczącego Senackiej Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji opowiedział się on za zniesieniem ubezwłasnowolnienia i rekomendował zastąpienie jej systemem wspieranego podejmowania decyzji. W jego ocenie polskie regulacje odnoszące się do ubezwłasnowolnienia nie spełniają wymogów art. 12 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Wskutek przedmiotowej procedury osoba traci zdolność do czynności prawnych lub zdolność ta jest dla niej ograniczona. Ponadto ubezwłasnowolnienie orzeczone bezterminowo jest często stosowane przez całe życie osoby i niepoddawane okresowej kontroli przez niezawisły organ. Tym samym nie uwzględnia się jej potrzeb i interesów, co w konsekwencji skutkuje wykluczeniem społecznym i prawnym osób ubezwłasnowolnionych⁵⁶.

We wrześniu 2018 roku Rzecznik Praw Obywatelskich skierował do Trybunału Konstytucyjnego pismo procesowe, przez co przyłączył się do postępowania prowadzonego przed tym sądem, zainicjowanego skargą konstytucyjną kobiety ubezwłasnowolnionej całkowicie z powodu zaburzeń psychicznych. W przesłanej dokumentacji podtrzymał swoje stanowisko, że w jego ocenie ubezwłasnowolnienie całkowite jest niezgodne z konstytucyjnymi zasadami godności i wolności człowieka oraz poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Dlatego ta instytucja prawa powinna zostać zniesiona i zastąpiona systemem wspieranego podejmowania decyzji⁵⁷.

Ostatnim głosem w przedmiocie ubezwłasnowolnienia jest odpowiedź Rzecznika Praw Obywatelskich na pismo Ministerstwa Sprawiedliwości w sprawie działań dotyczących Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–

⁵⁴ Rzecznik Praw Obywatelskich, *List do Ministra Sprawiedliwości z 10.07.2008 r.*, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12161132920.pdf> (dostęp: 28.09.2022).

⁵⁵ M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 36.

⁵⁶ Rzecznik Praw Obywatelskich, *List do Przewodniczącego Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji Senatu RP z 20.07.2018 r.*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Opinia%20dla%20senackiej%20komisji%20w%20sprawie%20zniesienia%20ubezw%20C5%82asnowolnienia.pdf> (dostęp: 28.09.2022).

⁵⁷ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Pismo procesowe do Trybunału Konstytucyjnego z 25.09.2018 r.*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Stnowisko%20RPO%20dla%20TK%20w%20sprawie%20ubezw%20C5%82asnowolnienia.pdf> (dostęp: 28.09.2022).

2030. Przypomniano w niej, że Rzecznik Praw Obywatelskich od lat występuje w sprawie zniesienia instytucji ubezwłasnowolnienia i zastąpienia jej systemem wspieranego podejmowania decyzji. Być może w niedalekiej przyszłości cele te zostaną osiągnięte, gdyż – jak wynika z informacji udzielonych podczas spotkania zorganizowanego przez Instytut Niezależnego Życia – w resorcie sprawiedliwości prowadzone są obecnie prace koncepcyjno-analityczne odnośnie do zastąpienia instytucji ubezwłasnowolnienia systemem wspieranego podejmowania decyzji⁵⁸.

Jak widać z przytoczonych powyżej działań prawnych, coraz więcej podmiotów opowiada się za usunięciem prawnej instytucji ubezwłasnowolnienia, gdyż jawi się ona jako element dyskryminacyjny, naruszający podmiotowość i równość osób starszych z niepełnosprawnością czy innymi ograniczeniami⁵⁹. Obok zaproponowanego już powyżej systemu wspieranego podejmowania decyzji, dyskutuje się także nad innymi rozwiązaniami prawnymi, takimi jak opieka asystencyjna, opieka z reprezentacją równoległą, opieka z kompetencją do współdecydowania, opieka połączona z umocowaniem do wyłącznego zastępstwa⁶⁰.

Zakończenie

Godność człowieka – jako wartość przyrodzona i niezbywalna, stanowiąca źródło wolności i praw – jest ugruntowana w normach polskiego systemu prawnego. Tym samym można ją nazwać wartością konstytucyjną. Ukształtowała się ona w kulturze europejskiej, dzięki rozwojowi myśli greckiej, rzymskiej i judeochrześcijańskiej. Obok niej funkcjonuje w Polsce instytucja ubezwłasnowolnienia, która – jak wynika z liczby orzekanych przypadków – ciągle odgrywa istotną rolę. Ubezwłasnowolnienie należy do najpoważniejszych form ingerencji prawnej w sferę elementarnych praw człowieka. Dlatego przy zestawieniu go z takimi wartościami, jak godność i wolność osoby, może okazać się, że pociąga za sobą naruszenie prawa do wolności, prawa do wolności osobistej, jak również prawa do prywatności w aspekcie prawa do niezależności w podejmowaniu decyzji i decydowania o swoim życiu osobistym.

⁵⁸ Rzecznik Praw Obywatelskich, *List do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z 15.03.2022 r.*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-03/Do_MS_15.03.2022.pdf (dostęp: 13.05.2022).

⁵⁹ M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, *Instytucja ubezwłasnowolnienia*, s. 151; I. Markiewicz, J. Heitzman, A. Pilszyk, *Ubezwłasnowolnienie...*, s. 206; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 34.

⁶⁰ A. Nowak, *Działania na rzecz ochrony praw osób z niepełnosprawnością – propozycje zmian*, „Niepełnosprawność” 2018, nr 30, s. 16–18; M. Kołodziej, *Ubezwłasnowolnienie seniora...*, s. 36.

W odniesieniu do akceptowalności ubezwłasnowolnienia warto mieć na uwadze, że decyzja o wystąpieniu z wnioskiem w przedmiotowym postępowaniu nie należy do łatwych wyborów, przed którymi musi stanąć rodzina osoby w podeszłym wieku, niedołążonej, a niekiedy dotkniętej także zaburzeniami psychicznymi. Należy pamiętać, że dziś nie brakuje nieuczciwych firm, próbujących skłonić osoby starsze do zawierania niekorzystnych dla nich umów prawnych, z których nie ma możliwości wycofania się. Z uwagi na nieobecność w polskim systemie prawnym bardziej odpowiedniej instytucji bliscy osoby starszej i chorej niekiedy są zmuszeni – kierując się przede wszystkim jej dobrem – odebrać takiej osobie możliwość decydowania o sobie samej. Aby jednak na wskutek ubezwłasnowolnienia sytuacja prawna osoby chorej i w podeszłym wieku nie uległa znacznemu pogorszeniu, konieczne jest zapewnienie jej nie tylko wymaganej ochrony prawnej, ale również należytej opieki.

Odnosnie do poszukiwania nowych rozwiązań prawnych, które powinny zastąpić instytucję ubezwłasnowolnienia, coraz więcej środowisk składa godne uwagi propozycje, takie jak opieka asystencyjna, opieka z reprezentacją równoległą, opieka z kompetencją do współdecydowania, opieka połączona z umocowaniem do wyłącznego zastępstwa. Częściej mówi się także o systemie wspieranego podejmowania decyzji. Konieczność wprowadzenia nowych rozwiązań do polskiego ustawodawstwa można przedstawić jako jeden z wniosków *de lege ferenda*. Drugi wniosek stanowi postulat opublikowania w języku polskim nowego tłumaczenia Convention on the Rights of Persons with Disabilities, gdyż analiza tego dokumentu w kontekście godności człowieka i troski o ludzi chorych wykazała, że wyrażenie „osoba niepełnosprawna” należy oddać zgodnie z intencją jego twórców jako „osoba z niepełnosprawnością”.

Bibliografia

Źródła

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
Dekret Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 29 sierpnia 1945 r. – Prawo osobowe (Dz. U. z 1945 r. Nr 40, poz. 223).
Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. z 1950 r. Nr 34, poz. 311).
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1740).
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r. poz. 1575).
Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19, Legalis nr 10361.
Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 października 2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002, nr 5, poz. 65, Legalis nr 55388.
Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2007 r., K 28/05, OTK-ZU 2007, nr 3A, poz. 24, Legalis nr 80542.

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 listopada 2007 r., U 8/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 121, Legalis nr 88401.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126, Legalis nr 106699.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05, OTK-A 2009, nr 7, poz. 108, Legalis nr 159125.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2016 r., SK 31/14, OTK-ZU A/2016, poz. 51, Legalis nr 1461213.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lipca 2015 r., SK 20/14, OTK ZU 7A/2015, poz. 115, Legalis nr 1342098.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 12 listopada 1956 r., III CR 440/56, OSNCK 1957, nr 4, poz. 115, Legalis nr 179307.
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *List do Ministra Sprawiedliwości z 10.07.2008 r.*, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12161132920.pdf> (dostęp: 28.09.2022).
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *List do Przewodniczącego Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji Senatu RP z 20.07.2018 r.*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Opinia%20dla%20senackiej%20komisji%20w%20sprawie%20zniesienia%20ubezw%C5%82asnowolnienia.pdf> (dostęp: 28.09.2022).
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *Pismo procesowe do Trybunału Konstytucyjnego z 25.09.2018*, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Stanowisko%20RPO%20dla%20TK%20w%20sprawie%20ubezw%C5%82asnowolnienia.pdf> (dostęp: 28.09.2022).
- Rzecznik Praw Obywatelskich, *List do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z 15.03.2022 r.*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-03/Do_MS_15.03.2022.pdf (dostęp: 13.05.2022).
- Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2012.
- The United Nations General Assembly, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, <https://bip.brpo.gov.pl/en/content/convention-rights-persons-disabilities> (dostęp: 28.09.2022).
- Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Powszechna deklaracja praw człowieka*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (dostęp: 28.09.2022).
- Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych* (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169).

Opracowania

- Balwicka-Szczyrba M., Sylwestrzak A., *Instytucja ubezwłasnowolnienia w perspektywie unormowań Konstytucji RP oraz konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2008, t. 40, s. 151–167.
- Bosek L., *Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012.
- Bosek L., *Komentarz do art. 30*, w: *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 722–751.
- Chauvin T., *Godność człowieka jako źródło podmiotowości prawnej i granica władzy*, <https://www.edukacjaprawnicza.pl/godnosc-czlowieka-jako-zrodlo-podmiotowosci-prawnej-i-granica-wladzy/> (dostęp: 28.09.2022).
- Czech B., *Ubezwłasnowolnienie*, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz. Art. 367-729*, red. K. Piasecki, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 606–651.
- Domański M., *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Prawo w Działaniu” 2014, t. 17, s. 7–48.
- Duś M., *Stosowanie instytucji ubezwłasnowolnienia w polskim systemie prawnym*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2016, nr 6 (28), s. 100–113.

- Garlicki L., *Komentarz do artykułu 30*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, s. 9–13.
- Gutowski M., *Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych*, w: *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz do art. 1-352*, red. M. Gutowski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018, s. 132–248.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Ubezważnowolnienie w świetle konstytucyjnych i międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka*, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/08/policy_paper_ubezw%C5%82anowolnienie_FIN_PDF.pdf (dostęp: 28.09.2022).
- Hobbes T., *Lewiatan czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, tłum. Cz. Znamierowski, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2005.
- Kołodziej M., *Ubezważnowolnienie seniora. Ograniczenie czy pomoc?*, „*Kościół i Prawo*” 2022, t. 11, nr 1, s. 27–47.
- Krąpiec M.A., *Ja – człowiek*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
- Kurowski K., *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2014.
- Longchamps de Bérier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Markiewicz I., Heitzman J., Pilszyk A., *Ubezważnowolnienie – instytucja wciąż potrzebna?*, „*Psychiatria*” 2014, t. 11, nr 4, s. 203–210.
- Nowak A., *Działania na rzecz ochrony praw osób z niepełnosprawnościami – propozycje zmian*, „*Niepełnosprawność*” 2018, nr 30, s. 11–24.
- Ossowska M., *Normy moralne. Próba systematyzacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Paprzycki L.K., *Psychiatryczno-neurologiczno-psychologiczne aspekty postępowania cywilnego w przedmiocie ubezważnowolnienia – zagadnienia prawne*, w: *Psychologiczne i interdyscyplinarne problemy w opiniodawstwie sądowym w sprawach cywilnych*, red. J.M. Stanik, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 90–104.
- Paśko M., *Instytucja ubezważnowolnienia w polskim systemie prawnym*, <https://www.edukacjaprawnicza.pl/instytucja-ubezważnowolnienia-w-polskim-systemie-prawnym/> (dostęp: 28.09.2022).
- Piechowiak M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.
- Podrez E., *O godności – zalety i braki naszego myślenia*, w: *Badania nad embrionami ludzkimi w świetle etyki i prawa*, red. E. Podrez, T. Stawecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 88–98.
- Polak P., Trzciński J., *Konstytucyjna zasada godności człowieka w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „*Gdańskie Studia Prawnicze*” 2018, t. 40, s. 257–274.
- Prejzner J., *Kościół wobec seniorów i niepełnosprawnych. Aspekt pastoralny*, w: *Seniorzy – drogą Kościoła*, red. M. Kołodziej, B. Mitkiewicz, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2020, s. 11–32.
- Ratzinger J., *Czarnaście encyklik Jana Pawła II*, „*L'Osservatore Romano*”, wyd. pol., 2003, nr 9, s. 22–25.
- Rominkiewicz J., *Niepoczytalność i jej skutki w prawie ateńskim*, w: *Studia historycznoprawne*, red. A. Konieczny, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 21–42.
- Rybicki R., *Konstytucyjny status osób ubezważnowolnionych*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2015.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, t. 1, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
- Wołodkiewicz W., Zabłocka M., *Prawo rzymskie. Instytucje*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Wróbel J., *Wielka encyklopedia nauczania Jana Pawła II*, Wydawnictwo Polwen, Radom 2006.
- Zajadło J., *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1989, z. 2, s. 103–117.
- Zaradkiewicz K., *Ubezważnowolnienie – perspektywa konstytucyjna a instytucja prawa cywilnego*, w: *Prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudżianowska, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014, s. 190–212.
- Zdybicka Z., *Człowiek i religia*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1977.

Zieliński S., *Rozumienie godności człowieka i jej znaczenie w procesie stanowienia i stosowania prawa. Propozycja testu zgodności regulacji prawnych z zasadą godności człowieka*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 4 (153), s. 107–127.

Zima-Parjaszewska M., *Artykuł 12 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami a ubezwłasnowolnienie w Polsce*, w: *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014, s. 127–163.